

بیماری هلندی و اقتصاد مقاومتی

دکتر سیمین قادری

مهدی شهرکی

مهین سرحدی

نسرین صادقی

چکیده:

اقتصاد کشور ایران، یک اقتصاد تک محصولی می باشد که وابستگی شدیدی به درآمدهای ارزی نفت و گاز دارد. در کشورهای مانند ایران که اقتصاد تک محصولی دارند، کمترین تغییرات در قیمت نفت اقتصاد آنها را شدیداً تحت تاثیر قرار می دهد و همچنین به علت محدود بودن این منابع نمی توان به عنوان یک منبع درآمد همیشگی به آن تکیه کرد. ایران که از این منبع طبیعی به وفور بهره مند است و در عین حال، محدودیت های سفت و سختی بر نحوه استفاده از درآمدهای نفتی اعمال نمی شود بیشتر در معرض بیماری هلندی قرار داشته باشد. صاحب نظران اقتصادی در کشور بر این باورند که عوارض بیماری هلندی در ایران از همان ابتدای شروع صادرات نفت در اقتصاد بروز کرد، به گونه ای که تقریباً عمده فعالیت های سنتی، صنعتی و تولیدی کشور، تحت تاثیر آن قرار گرفت و به تدریج دچار زوال و نابودی گردید. راهکارهای بسیاری برای سر و سامان دادن به این وضعیت اقتصادی مطرح شده است که اقتصاد مقاومتی یکی از راهکارها می باشد که در ایران مطرح شده است. در این مقاله به بررسی رابطه بیماری هلندی و اقتصاد مقاومتی پرداخته شده است، که نتیجه این بررسی رابطه معکوس بین بیماری هلندی و اقتصاد مقاومتی می باشد. روش تحقیق مقاله کتابخانه ای بوده و از طریق تحلیل محتوا و استقرار به بررسی مسئله می پردازد.

کلید واژه ها: نفت، بیماری هلندی، اقتصاد مقاومتی

همایش ملی اقتصاد مقاومتی "چالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

مقدمه

با ظهور انقلاب اسلامی، شکل جدیدی از حکومت در دنیا به وجود آمد که بنای سازگاری با قطب قدرت استکبار را نداشته و به مبارزه با استکبار پرداخت. ظهور چنین حکومتی آن هم در منطقه خاورمیانه که از لحاظ اقتصادی و ژئوپلیتیکی دارای اهمیت بسیار زیاد است، باعث شد که نظام استکبار جهانی با تمام قوا به مبارزه با انقلاب برخیزد. با پایان یافتن جنگ و عدم پیروزی استکبار در زمینه‌های نظامی، تهاجم به بخش‌های دیگر کشیده شد. یکی از این عرصه‌ها که خصوصاً در سالهای اخیر با تهاجمات گسترده همراه بوده است، عرصه اقتصادی می‌باشد. و با توجه به این که اقتصاد ایران نیز وابستگی شدیدی به درآمدهای نفتی دارد این مشکلی بزرگ برای کشور به شمار می‌آید زیرا درآمدهای حاصل از منابع طبیعی در مقایسه با سایر درآمدها دارای این ویژگی هستند که ارزش آنها به شکل قابل توجهی از ارزش کاری که عاملان اقتصادی برای تولید آن انجام داده‌اند بیشتر است. استخراج منابع طبیعی و فروش آن در بازارهای جهانی برای صاحبان این کالاها درآمدهای فراوانی را ایجاد نموده که عموماً بر مبنای ارزشهای خارجی هستند، ورود مستقیم این درآمدها به درون اقتصاد آثار منفی به جا گذاشته است که دولت مردان برای حل این مشکل از مفهوم اقتصاد مقاومتی استفاده کرده‌اند.

اقتصاد مقاومتی به معنای آمادگی روحی و عملی برای مقاومت در برابر حملات اقتصادی دشمن و پاسخ به آن در کوتاه‌مدت و حرکت به سمت طراحی الگوی اقتصادی اسلامی در چهارچوب الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت درازمدت است. برای تداوم این نوع اقتصاد، باید هرچه بیشتر به سمت محدود کردن استفاده از منابع نفتی و رهایی از اتکای اقتصاد کشور به این منابع حرکت کرد و توجه داشت که اقتصاد مقاومتی در شرایطی معنا پیدا می‌کند که جنگی وجود داشته باشد و در برابر جنگ اقتصادی و همچنین جنگ نرم دشمن است که اقتصاد مقاومتی معنا پیدا می‌کند. در این مقاله به ارتباط بین کاهش وابستگی به صنعت نفت و اقتصاد مقاومتی پرداخته می‌شود.

مبانی نظری

اصطلاح بیماری هلندی برای اولین بار در مجله اکونومیست لندن در نوامبر ۱۹۷۷ چاپ شد و در واقع عنوان مقاله‌ای بود که در آن تأثیر درآمدهای ارزی حاصل از کشف و صادرات گاز طبیعی در دریای شمال (محدوده متعلق به هلند) بر اقتصاد این کشور بررسی شده است (مجله اقتصادی لندن، ۱۹۷۷).

به دنبال کشف گاز طبیعی در هلند، این کشور که واردکننده سنتی گاز بود به صادرکننده آن تبدیل و در نتیجه، عواید ارزی خارجی هنگفتی نصیب کشور مزبور شد. با این حال، متعاقب این رخداد، قیمت‌ها (به ویژه در بخش کالاهای غیر

بهایش ملی اقتصاد معاومتی "حالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

قابل تجارت) و نرخ ارز واقعی افزایش پیدا کرد. در نتیجه، تولیدکنندگان و صادرکنندگان هلندی قدرت رقابت پذیری و سهمشان از بازار جهانی را از دست دادند و رشد اقتصادی در این کشور، به شدت کاهش یافت (دسیلوا، میگارا، ۱۹۹۴).

شوکت های نفتی برای کشورهای صادرکننده نفت می تواند همانند شمشیر دو لبه عمل کند. با افزایش قیمت نفت و درآمدهای نفتی، درآمدهای ارزی یک کشور افزایش می یابد. در این حالت، درآمد ملی و رشد اقتصادی آن کشور افزایش می یابد و موجب بالا رفتن استاندارد سطح زندگی مردم می گردد؛ اما از طرفی دیگر، می تواند رشد متوازن بخش های اقتصاد را مختل نماید. به این معنا که بخش غیرقابل مبادله ی کشور (بخشی که تولیدات آن در معرض رقابت بین المللی نیست) گسترش می یابد و بخش قابل مبادله ی آن تضعیف می گردد. در ادبیات اقتصادی به این پدیده، بیماری هلندی گفته می شود (اسماعیل، ۲۰۰۵).

تشخیص بیماری هلندی در اقتصاد کشورها به سادگی امکان پذیر نیست. در واقع، اثبات این نکته که بیماری در اقتصاد وجود دارد یا این عارضه حادث نشده است، کار ساده ای نیست. در موارد متعدد دیده شده است که یک یا چند محقق اعلام می کنند که به استناد برخی مدارک، عارضه بیماری هلندی در اقتصادی رخ داده و دیگران نیز به استناد مدارک دیگر اعلام می دارند که این عارضه رخ نداده است (خلعت بری، ۱۳۸۷).

برای شناسایی بیماری هلندی نه تنها باید اثبات شود که نشانه های بیماری وجود دارد، بلکه باید نشان داده شود که این نشانه ها تنها توسط بیماری هلندی به وجود آمده اند برای مثال، افزایش اندازه بخش خدمات (به عنوان یکی از نشانه های این پدیده) می تواند ناشی از پدیده گذار طبیعی اقتصاد مثلاً به مرحله فراصنعتی باشد و یا آنکه افزایش نرخ واقعی ارز (به مثابه نشانه دیگر بیماری هلندی) ممکن است در نتیجه تغییر در مصرف دولت یا تغییر در خالص ذخایر خارجی، تفاوت بهره وری یا فساد مالی بوده باشد (زنور، ۱۳۸۷).

بیماری هلندی بیشتر در کشورهای غنی از نظر منابع طبیعی ولی ضعیف به لحاظ ساختارها و نهادها اتفاق می افتد. بنابراین، انتظار این است که ایران که از منبع طبیعی نفت به وفور بهره مند است و در عین حال، محدودیت های سفت و سختی بر نحوه استفاده از درآمدهای نفتی اعمال نمی شود،^۱ بیشتر در معرض بیماری هلندی قرار داشته باشد. صاحب نظران اقتصادی در کشور

در ایران همواره بخش زیادی از دلارهای نفتی صرف مخارج دولت شده است. در بودجه ۱۳۸۷ حدود ۶۷/۴ درصد درآمدهای عمومی دولت از محل درآمدهای نفتی تأمین شده است. همچنین، پیش بینی های مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی حاکی از آن است که عملکرد این شاخص در سال ۱۳۸۸ معادل ۵۸/۴ درصد خواهد بود. هر چند از سال

همایش ملی اقتصاد معاومتی "حالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

۱۳۸۳، حساب ذخیره ارزی برای مدیریت درست بخشی از دلارهای نفتی تشکیل شد، اما دولت به شیوه‌های مختلفی از این حساب برداشت کرده‌است. در واقع، این حساب به میزان زیادی از کارویژه‌های اصلی اش فاصله دارد و وجوه آن بیشتر صرف کسری‌های بودجه دولت، پرداخت یارانه‌ها و سرمایه‌گذاری‌های دولتی شده و در نهایت، با تزریق نقدینگی به اقتصاد، آن را دچار بی‌ثباتی کرده‌است.

بر این باورند که عوارض بیماری هلندی در ایران از همان ابتدای شروع صادرات نفت در اقتصاد بروز کرد، به گونه‌ای که تقریباً عمده فعالیت‌های سنتی، صنعتی و تولیدی کشور، تحت تأثیر آن قرار گرفت و به تدریج دچار زوال و نابودی گردید. از جمله این فعالیت‌ها می‌توان صنعت منسوجات سنتی، صنعت کاشی سنتی، صنعت شیشه‌گری سنتی، صنعت خراطی چوب و صنعت فلزکاری سنتی را نام برد که یا به کلی از بین رفتند و یا به صورت صنایع دستی و تزئینی در مقیاس‌های بسیار کوچک، به حیات خود ادامه دادند (خضری، ۱۳۸۸: ۸).

پیامدهای وابستگی اقتصاد به درآمدهای نفتی

یکی از تأثیرات وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای نفتی، اثری است که بر نرخ ارز دارد. افزایش نرخ ارز واقعی، به عنوان یکی از نشانه‌های بیماری هلندی، رقابت‌پذیری تولیدات داخلی قابل صادرات را کاهش می‌دهد، چون صادرکنندگان محصولاتشان را به قیمت‌های جهانی می‌فروشند و دریافتی‌شان به دلار و هزینه‌های تولیدشان به پول داخلی است. از این رو، افزایش قیمت کالاهای غیر قابل تجارت در داخل کشور مفروض، سودآوری صادرات را کاهش می‌دهد و به تبع آن از توان پرداختی بنگاههایی که به امر صادرات می‌پردازد به عوامل تولید می‌کاهد. در نتیجه، اشتغال و تولید در این قبیل فعالیت‌ها در قیاس با بخش‌های غیر قابل مبادله از مزیت می‌افتد. از طرف دیگر، بنگاههایی که فعالیت‌شان معطوف به عرضه کالاها در بازار داخلی است، به این نتیجه می‌رسند، که اگر به جای تولید به امر واردات کالاها پردازند، مقرون به صرفه‌تر خواهد بود. یکی دیگر از پیامدهای بیماری هلندی، عقب‌گرد صنعتی و عقب‌گرد کشاورزی است.

مرور تاریخ اقتصاد ایران نشان می‌دهد همواره در پی رونق جهانی قیمت نفت و در نتیجه، افزایش درآمدهای ارزی حاصل از صدور نفت خام (که مستقیماً و به طور تمام و کمال در اختیار دولت است)، نشانه‌های بیماری هلندی پدیدار شده‌است. افزایش درآمدهای نفتی کشور در پی رونق قیمت نفت (از ۳ به ۱۰ دلار بین سال‌های ۱۹۷۴-۱۹۷۰ و در سال‌های بعد از ۱۹۸۰ که قیمت نفت به مرز ۴۰ دلار رسید) دولت‌های وقت را تحریک کرد اهداف جاه‌طلبانه‌ای را دنبال کنند و با افزایش هزینه‌های دولت و تزریق دلارهای نفتی به اقتصاد، موجبات نابسامانی در اقتصاد کشور فراهم شد. به عنوان مثال، پهلوی

دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

بهائش ملی اقتصاد مقاومتی "حالشها، واقعیتها، راهکارها"

دوم اندیشه "تمدن بزرگ" را در سر می‌پروراند و با هزینه کردن دلارهای نفتی در مراکز حکومتی و شهرهای کشور، مهاجرت روستائیان به شهرها را تشویق و تحریک کرد (خضری، ۱۳۸۸: ۸).

شواهد آماری نشان می‌دهد به دنبال رونق نفتی، روند مهاجرت روستائیان به شهرهای کشور تشدید شده است.^۱

بررسی روند واردات کشور نیز نشان از وجود بیماری هلندی در اقتصاد دارد. طی دوره ۸۶-۱۳۷۸ همراه با افزایش قیمت نفت، واردات کشور از ۱۳/۴ میلیارد دلار به حدود ۶۰ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۶ رسید که اگر واردات قاچاق کالا را نیز به حساب آورد، رقم واردات حتی بیش از این هم خواهد شد. پیش بینی‌ها حاکی از آن است که رقم این شاخص در سال ۱۳۸۷ به حدود ۶۸/۵ میلیارد -

شواهد آماری حاکی از آن است که طی ۵۰ سال گذشته، نرخ رشد جمعیت روستاها بجز مقطع ۶۵-۱۳۵۵ سیر نزولی داشته است. نرخ رشد سالانه جمعیت روستاهای کشور در دهه ۴۵-۱۳۳۵ حدود ۲/۰۹ درصد، در دهه ۵۵-۱۳۴۵ حدود ۱/۱۱ درصد، در دوره ۶۵-۱۳۵۵ معادل ۲/۲۷ درصد و در دوره ۷۵-۱۳۶۵ حدود ۰/۲۸ درصد و طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ معادل ۰/۴۴- درصد بوده است. همچنین، طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵، روستاهای خالی از سکنه به میزان ۱۰ درصد رشد یافته است. متوسط رشد سالانه جمعیت روستاهای کشور در سال ۱۳۸۵ در استان اصفهان، مرکزی، تهران و همدان، به ترتیب معادل ۲/۷۸-، ۲/۳۱-، ۲/۰۷- و ۱/۸۱- درصد بوده است.

دلار بالغ خواهد شد (ماهنامه اقتصاد ایران، ۱۳۸۸، شماره ۱۲۹).

الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

ایده اقتصاد مقاومتی ابتدا از جانب رهبر معظم انقلاب مطرح شد. برای داشتن درکی روشن از این اصطلاح متناسب با شرایط اقتصاد ملی جمهوری اسلامی ایران ناگزیر از مرور ادبیات مربوط براساس فرمایشات و بیانات ایشان خواهد بود.

مقام معظم رهبری در تعریف اقتصاد مقاومتی می‌گوید:

اقتصاد مقاومتی به معنی اقتصادی است که هم روند روبه رشد اقتصادی در کشور محفوظ شود، هم آسیب پذیری‌اش کاهش پیدا کند. سیاست‌های اقتصاد باید سیاست‌های اقتصاد مقاومتی باشد - یک اقتصاد مقاوم - باید اقتصادی باشد که در ساخت درونی خود مقاوم باشد، بتواند ایستادگی کند. با تغییرهای گوناگون در این گوشه دنیا، آن گوشه دنیا متلاطم نشود؛ این چیزها لازم است، براین اساس اقتصاد مقاومتی از دیدگاه رهبری، اقتصادی است که دو ویژگی اساسی دارد:

در برابر تهدیدها و ترفندهای دشمن مقاوم است و کمتر آسیب می‌بیند.

دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

همایش ملی اقتصاد مقاومتی "چالشها، واقعیتها، راهکارها"

تهدید را تبدیل به فرصت کرده و در وضعیت تهدید رشد می کند.

وابستگی اقتصاد ایران به درآمد حاصل از فروش نفت به ویژه اگر درآمد حاصل از آن صرف سرمایه گذاری زیربنایی نشود، اقتصاد ایران را در میدان مبارزه اقتصادی با دشمن ضربه پذیر می کند؛ زیرا دشمن در وضعیت امروز دنیا می تواند با ابزارهایی که در اختیار دارد بر قیمت نفت اثر گذارده و آن را کاهش دهد یا خرید نفت از ایران را تحریم کند و از این راه درآمد کل کشور را کاهش داده و در اقتصاد ایران بحران پدید آورد. افزون بر این تکیه به درآمد نفت در تأمین مایحتاج کشور باعث رخوت در نظام تولید کشور شده و اقتصاد را تضعیف می کند. در عین حال درآمد نفت ثروت خدادادی و فرصتی است که اگر از آن در جهت تقویت زیربنای اقتصادی درست استفاده شود، می تواند حرکت اقتصادی به سمت استقلال و قدرت اقتصادی را تسریع کند. از این رو کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی از یک سو و مدیریت درست این درآمدها در جهت کاهش وابستگی از سوی دیگر از سیاست های گریزناپذیر اقتصاد مقاومتی است (میرمعزی، ۱۳۹۱).

مقام معظم رهبری در این باره می فرماید:

کاهش وابستگی به نفت یکی دیگر از الزام های اقتصاد مقاومتی می باشد. این وابستگی میراث شوم صدساله می باشد. اگر بشود از همین فرصت که امروز وجود دارد استفاده شود و نفت با فعالیت های اقتصادی درآمدزای دیگری جایگزین کرد می توان وابستگی خودمان را کم کرد.

یکی از راه های کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی اعمال سیاست های توسعه صادرات غیر نفتی است. در این باره نیز مقام معظم رهبری می فرماید:

مسئله دیگر هم مسئله صادرات است؛ البته دولت وظیفه دارد به صادرات و صادرکننده کمک کند. خوشبختانه صادرات غیر نفتی رشد خیلی خوبی داشته، بعد از این هم رشد بیشتری خواهد داشت؛ با این انتظار که در آینده بتواند رشد متناسب خودش را داشته باشد؛ به طوری که معادله صادرات و واردات حتماً مثبت باشد. یکی از بزرگترین بدیات اقتصاد کشور و نه فقط اقتصاد کشور؛ بلکه بدیات عمومی کشور، وابستگی ما به درآمد نفت است. اگر یک روز اقتصاد کشور از درآمد نفت و صادرات نفت بریده شود، این توان را ملت ایران و نظام اسلامی در ایران به دست خواهد آورد که تأثیر گذاری اش در دنیا فوق العاده است. و برای اینکه کشور به اینجا برسد باید از صادرات حمایت شود.

اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که هماهنگ با سیاست های کلان سیاسی و امنیتی نظام اسلامی و برای مقاومت در برابر اقدامات تخریبی شکل بگیرد تا بتواند در برابر ضربات اقتصادی تحریم ها و توطئه های گوناگون اقتصادی نظام استکبار مقاومت کرده و توسعه و پیشرفت خود را ادامه دهد و روند رو به رشد همه جانبه خود را در ابعاد ملی، منطقه ای و جهانی

همایش ملی اقتصاد مقاومتی "چالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

حفظ کند. اقتصاد مقاومتی رابطه نزدیکی با انسجام ملی دارد. منظور از اقتصاد مقامتی واقعی یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست نه یک اقتصاد منفعل و بسته به طوری که کشور ضمن مقاومت در مقابل موانع و ناملازمات مسیر خود، روند پیشرفت پایدار خود را حفظ کند.

اقتصاد مقاومتی در ادبیات اقتصادی

بریگاگلیو (۲۰۰۶) از اصطلاحی به نام "فنزیت اقتصادی" برای اشاره به توان سیاست ساخته یک اقتصاد برای بهبود (و یا انطباق با) آثار شوک های برون زای مخالف استفاده کرده است. این اصطلاح با تعریفی که از آن شده، نزدیک ترین مفهوم به "اقتصاد مقاومتی" در ادبیات رایج کشور ماست.

بریگاگلیو بیان می دارد که اصطلاح فنزیت اقتصادی به دو مفهوم به کار می رود: اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از شوک های اقتصادی تخریب کننده خارجی؛ دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار شوک ها.

توان اقتصاد برای بهبود یافتن از آثار شوک های مخالف به شدت محدود خواهد شد اگر برای مثال، کسری های مالی مزمن وجود داشته باشد. از طرف دیگر، این توان ارتقا خواهد یافت اگر ابزارهای سیاستی بتواند برای خنثی سازی آثار منفی شوک ها مورد استفاده قرار گیرد؛ مانند موقعیتی که کشور از وضعیت مالی قوی برخوردار است و می تواند مخارج احتیاطی یا تخفیف های مالیاتی را برای برخورد با آثار منفی شوک ها مورد استفاده قرار دهد. این نوع فنزیت اقتصادی نوعی تقابل با شوک است (سیف، ۱۳۹۱: ۷).

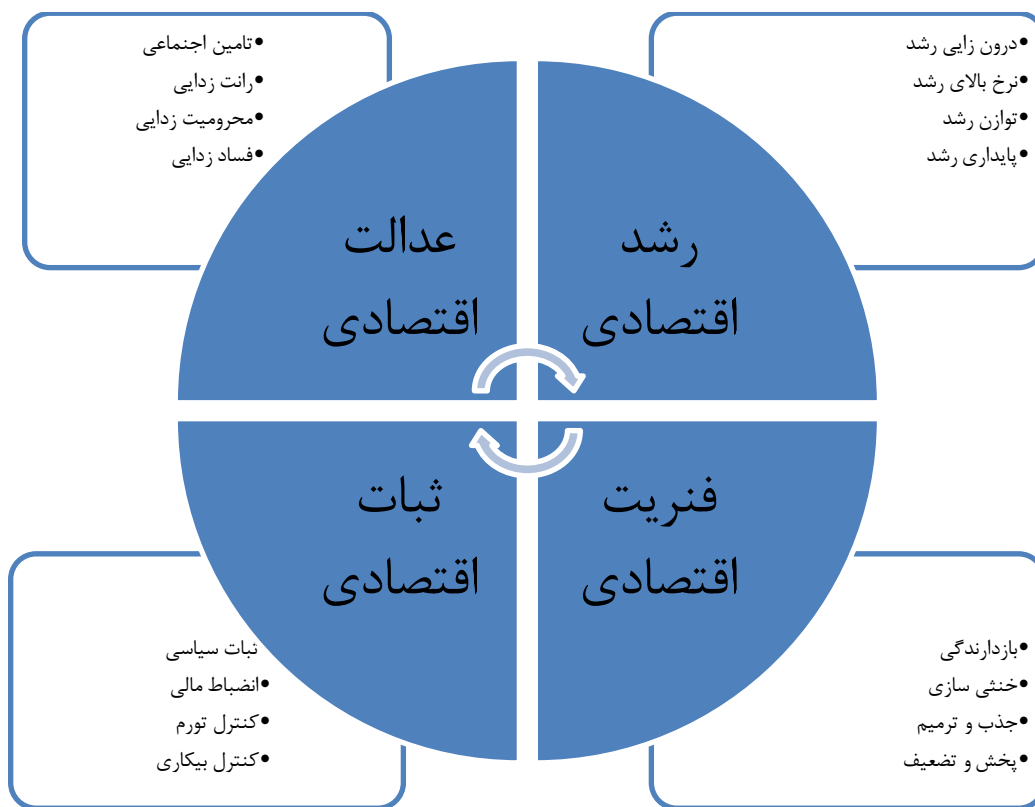
توانایی ایستادن در برابر شوک ها هنگامی متصور است که شوک ها خنثی یا ناچیز باشند. همچنین این نوع فنزیت هنگامی ممکن است که اقتصاد از مکانیسم هایی برخوردار باشد که آثار شوک ها را کاهش دهد که با عنوان «جذب شوک» از آن نام برده می شود (بریگاگلیو، ۲۰۱۱: ۵).

به طور کلی، فنزیت اقتصادی ممکن است ایستا یا پویا باشد. فنزیت اقتصادی ایستا به مفهوم توان یا ظرفیت یک سیستم برای جذب یا منعطف شدن در برابر خطر یا زیان است. در تعریف عمومی تر آن، که ملاحظات پویا بودن شامل ثبات را نیز در خود دارد، فنزیت اقتصادی به توان یک سیستم برای بهبود از شوکی پایدار گفته می شود. همچنین باید میان دو نوع فنزیت اقتصادی تفاوت قائل شد (رز، ۲۰۰۴: ۸):

همایش ملی اقتصاد مقاومتی "چالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

فقریت اقتصادی ذاتی: توانایی در شرایط عادی، یعنی توان جایگزینی نهاده های دیگر برای نهاده هایی که از طریق شوک خارجی با مشکل مواجه شده اند یا توان بازارها برای باز تخصیص منابع در پاسخ به علامت های قیمتی. این نوع فقریت اقتصادی ذاتی یک اقتصاد است و سیاست ساخته نیست.

فقریت اقتصادی انطباقی: توانایی در شرایط بحران ناشی از قوه ابتکار و تلاش فوق عادی، یعنی بالا بردن توان جایگزینی نهاده ها در عملیات بازرگانی منفرد یا تقویت بازارها از طریق کامل کردن اطلاعات عوامل اقتصادی عرضه کننده و تقاضا کننده برای پیدا کردن یکدیگر؛ این نوع فقریت اقتصادی به خودی خود وجود ندارد، بلکه کاملاً سیاست ساخته است.

شکل ۱- الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

این الگو بیانگر نگرشی ویژه به اقتصاد مقاومتی است که آن را از سایر نگرش ها متمایز می کند. آنچه از اقتصاد مقاومتی به ذهن متبادر می شود الگویی برای شرایط غیرعادی مانند شرایط جنگ و بحران یا تحریم اقتصادی است. اما چنین الگویی، پس از برطرف شدن شرایط خاص، موضوعیت خود را از دست خواهد داد، لذا الگویی موقتی و اقتضایی است، در حالی که الگوی حاضر هم شرایط بحران و هم شرایط عادی را در برمی گیرد. در شرایط عادی، الگوی حاضر با برجسته کردن

پایش ملی اقتصاد مقاومتی "چالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

مؤلفه های رشد و عدالت و با توجه به برقراری شرایط ثبات اقتصادی در ایجاد شکوفایی و ایجاد رفاه همراه عدالت اهداف اساسی خود را دنبال می کند. در شرایط بحران نیز با برجسته سازی مؤلفه فریت اقتصادی امکان تعقیب اهداف اساسی را فراهم خواهد کرد (سیف، ۱۳۹۱: ۱۷)

پیشینه

در زمینه بیماری هلندی و اقتصاد مقاومتی تحقیقاتی در داخل و خارج کشور صورت گرفته است که مختصراً به چند مورد اشاره می شود:

مطالعات داخلی:

رحمانی و گلستانی (۱۳۸۸)، در مطالعه خود اثر درآمدهای بالای نفتی در ۱۶ کشور دارای منابع غنی نفتی را بر نابرابری توزیع درآمد بررسی کرده اند. نتایج حاصل از کار آنها نشان می دهد که اثر درآمدهای بالای نفتی در کشورهایی که دولتها کارایی دارند، سبب کاهش نابرابری درآمد و در کشورهایی که کارایی دولت کم است، به افزایش نابرابری منجر شده است.

محبی و اکبرزاده (۱۳۹۱)، در مقاله ای با عنوان آسیب شناسی مسیر تحقق الگوی اقتصاد مقاومتی از روش جمع آوری اطلاعات جهت مفاهیم اساسی کتابخانه ای و سایر موارد روش میدانی است که در ابتدا مفهوم علم اقتصاد و الگوی اقتصاد مقاومتی مورد بحث قرار گرفته است. سپس آسیب های موجود با استفاده از اطلاعات بدست آمده شناسایی و در پایان عنوان شده است که تدبیر و برنامه ریزی جهت تحقق کامل و موفق این الگو مستلزم رفع آسیب های اعتقادی، رفتاری، فرهنگی و روانی موجود است.

جعفری و آهنگری (۱۳۹۱)، در مقاله ای با عنوان استراتژی اقتصاد مقاومتی به نتیجه رسیدند که اقتصاد مقاومتی دو پیام اساسی برای مکانیسم تولید دارد به طوری که: تولید کنندگان داخلی به کیفیت و رضایت مشتری عنایت نمایند و مصرف کنندگان برای جلوگیری از خروج ارز، منابع مالی کشور، آسیب رسیدن به اقتصاد ایران، جلوگیری از بیکاری و حمایت از تولید ملی به خرید کالاهای داخلی مبادرت ورزند.

داداش پور (۱۳۹۱)، در مقاله ای با عنوان بررسی نقش کشاورزی در اقتصاد مقاومتی نتیجه می گیرند که سرمایه گذاری در کشاورزی یکی از موثرترین استراتژی های کاهش فقر و گرسنگی و بهبود توسعه پایدار است. کشاورزان باید در هر استراتژی جهت افزایش سرمایه گذاری در این بخش نقش اصلی را داشته باشند. اما تا آن زمان که بخش دولتی محیط مناسبی برای سرمایه گذاری کشاورزی ایجاد نشود، آنها به قدر کفایت سرمایه گذاری نخواهند کرد.

بهائش ملی اقتصاد مقاومتی "چالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

ياسوری و گراوندی (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای با عنوان توسعه‌ی گردشگری فرهنگی برای تحقق اقتصاد مقاومتی که روش تحقیق در این پژوهش، مطالعه‌ی کتابخانه‌ای و استفاده از کتب و مقالات متعدد می باشد. براساس مطالعات اولیه، ایران به دلیل پیشینه‌ی طولانی و تاریخ کهن، دارای جاذبه‌های فرهنگی مادی و معنوی بسیاری می باشد که می توان جهت توسعه‌ی گردشگری فرهنگی از آن بهره برد.

درویش زاده و بهشتی فر (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان بهره‌وری سرمایه انسانی و اقتصاد مقاومتی نتیجه می گیرند که در جهت اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی می بایست تلاش نمود تا در راستای ایجاد امکانات بهبود زندگی، استفاده از نیروهای متخصص بومی، افزایش تولیدات ملی و حمایت و استفاده از تولیدات ملی، کاهش وابستگی به صادرات نفتی در مقابل افزایش تبدیل نفت به سایر فرآورده‌ها و فروش فرآورده‌های حاصل از آن، صرفه جویی و استفاده بهینه از منابع قرار گیریم. تراب زاده جهرمی و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی ابعاد و مؤلفه های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای نتیجه می گیرند که طراحی یک الگوی مشخص از شیوه زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی برای عموم مردم و به ویژه برای مدافعان انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران امری ضروری است. در این زمینه ابتدا باید دولت را در سبک اداره امور و سپس مردم را به سبک زندگی متناسب با انقلاب تشویق و تأیید کرد تا بدین وسیله سبک زندگی متناسب با مقتضیات انقلاب را در جامعه گسترش داد. توجه به معنویت دینی در این سبک زندگی بسیار مهم و کلیدی است؛ چرا که اقتصاد مقاومتی بر پایه سرمایه معنوی افراد و جامعه استوار است.

مطالعات خارجی:

بنیامین، دواراجان و وینر (۱۹۸۷)، ضمن تدوین یک الگوی کاربردی تعادل عمومی برای اقتصاد کامرون، به بررسی پدیده بیماری هلندی در این کشور پرداخته اند. در این بررسی جهش نفتی با استفاده از درصد تغییرات در درآمدهای نفتی فرموله شده است. آنان که الگوی خود را جهت بررسی کشورهای در حال توسعه تدوین نموده اند، نتیجه می گیرند که بیماری هلندی طی دهه ۸۰ اثرات نامطلوب خود را بر اقتصاد این کشور داشته است.

پویانا (۲۰۰۰)، به ارزیابی تأثیر افزایش درآمدهای نفتی بر بخش کشاورزی کلمبیا در دوره ی زمانی ۱۹۹۴-۱۹۸۰ پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد که اقتصاد کلمبیا و به ویژه بخش کشاورزی آن دچار بیماری هلندی شده است. به این معنا که افزایش درآمدهای نفتی موجب انتقال شاغلان بخش کشاورزی به سایر بخش های اقتصاد شده است و در نتیجه نرخ رشد محصولات کشاورزی، سطح اراضی زیر کشت و بهره‌وری نیروی کار به شدت کاهش یافته است.

اسماعیل (۲۰۰۵)، وجود بیماری هلندی در اقتصاد عربستان را از طریق تأثیر گذاری شاخص قیمت صادرات بر تولیدات بخش های قابل مبادله و غیر قابل مبادله در دوره‌ی زمانی ۲۰۰۱-۱۹۸۰ بررسی کرد. وی ابتدا مدل رگرسیونی را برای هر یک از بخش های اقتصاد تصریح کرد که در آن تولیدات بخشی تابعی از شاخص قیمت صادرات، نرخ تورم، مخارج دولتی، GDP بدون نفت و ارزش افزوده ی نفت بود. سپس مدل مذکور را با استفاده از روش OLS برآورد کرد. نتایج تخمین وی

دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

بهاش ملی اقتصاد مقاومتی "حالشها، واقعیتها، راهکارها"

نشان دهنده ی تأثیر منفی معنی دار شاخص قیمت صادرات بر تولید بخش قابل مبادله (کشاورزی و صنعت و معدن) بود. از طرف دیگر افزایش شاخص قیمت صادرات منجر به افزایش تولیدات بخش غیر قابل مبادله (ساختمان) شد.

لارتنی (۲۰۰۶)، رابطه ی بین نرخ ارز حقیقی و جریانات سرمایه با تأکید بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی را در ۱۶ کشور زیر صحرای آفریقا در دوره ی زمانی ۱۹۸۰-۲۰۰۰ بررسی کرد. در مدل وی نرخ ارز حقیقی تابعی از سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه خصوصی، کمک های خارجی، مخارج دولتی، رشد مازاد پول و درجه ی باز بودن اقتصاد بود. سپس مدل مذکور را با داده های تابلویی و روش گشتاورهای عمومی (GMM) برآورد کرد. نتیجه برآورد مدل نشان داد که افزایش سرمایه گذاری مستقیم خارجی موجب تقویت نرخ ارز حقیقی می شود. در نتیجه بروز بیماری هلندی در این ۱۶ کشور آفریقایی مشاهده شد.

ایگرت و لئونارد (۲۰۰۸) پدیده ی بیماری هلندی را در اقتصاد قزاقستان مورد بررسی قرار دادند. برای این منظور یک مدل پولی نرخ ارز را تصریح کردند و با استفاده از داده های ماهانه و تکنیک های همجمعی انگل - گرنجر و ARDL، مدل مذکور را برای دوره ی زمانی ۱۹۹۴-۲۰۰۵ برآورد کردند. نتایج تحقیق نشان داد که افزایش قیمت نفت و درآمدهای نفتی موجب تقویت نرخ ارز حقیقی در این کشور شده است. به عبارتی دیگر، وجود بیماری هلندی در قزاقستان تأیید شده است. فرزنانگان و ماکوارت (۲۰۰۹) روابط پویا بین شوک های قیمت نفت و متغیرهای اصلی اقتصاد کلان در اقتصاد ایران را با استفاده از روش VAR بررسی کردند. نتیجه ی بررسی آنها حاکی از تأثیر مثبت شوک های قیمت نفت بر تورم و وجود یک رابطه ی مثبت قوی بین شوک های قیمت نفت و رشد محصولات صنعتی بود. همچنین، از طریق مشاهده ی تقویت معنی دار نرخ ارز حقیقی، نتیجه ی تحقیق نشان داد که اقتصاد ایران دچار بیماری هلندی است.

نتیجه گیری:

وضعیت کنونی جمهوری اسلامی ایران، از یک طرف به علت ایجاد بیماری هلندی در کشور و از طرف دیگر تحریم هایی که علیه کشور به وجود آمده بود، یک وضعیتی دشوار را برای کشور به ویژه اقتصاد آن ایجاد کرد، که کشور را به انتخاب یک نظام اقتصاد متناسب با آن فرا می خواند. اقتصاد مقاومتی انتخاب کشور برای خروج از این چالش بوده است. اقتصاد مقاومتی، حرکتی انفعالی نیست؛ بلکه سلب و ایجاب را با هم دارد. اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست، بلکه مفهوم شکوفایی اقتصادی و رفع مشکلات موجود در زیر بخش های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه عموم مردم است.

طبق مطالب ذکر شده در این تحقیق می توان به این نتیجه رسید که بین اقتصاد مقاومتی و بیماری هلندی رابطه معکوس وجود دارد؛ زیرا زمانی در یک کشور اقتصاد مقاومتی در پیش گرفته می شود به افزایش صادرات، جلوگیری از اقتصاد تک محصولی و افزایش تولید داخلی توجه خاصی می شود، که این باعث از بین رفتن بیماری هلندی در کشور می شود.

پیشنهادات

توجه به راهکارهای ذیل جهت رسیدن به اهداف اقتصاد مقاومتی ضروری است:

نقطه شروع اقتصاد مقاومتی، سیاستگذاری برای اصلاح الگوی مصرف است. مصرف، تولید را جهت می‌دهد و این دو در کنار هم، جهت سرمایه‌گذاری را مشخص می‌کنند.

افزایش بهره‌وری در تولید، کاهش قیمت تمام شده واردات، کیفیت بهتر و خدمات بیشتر در رقابت با تولیدات خارجی و کاهش واردات، حمایت از تولید ملی به ویژه تولیدات استراتژیک

کاهش آمار بیکاری و خشکاندن ریشه‌های فقر و آسیب‌های اجتماعی ناشی از بیکاری در جامعه

فعال سازی سیستم‌های حمایتی پولی و مالی و بیمه‌ای بخش تولیدات برای تحریک در اقتصاد داخلی و حمایت از صادرات کالاهای غیر نفتی

افزایش واردات دانش فنی و ماشین آلات در ازای کاهش واردات کالاهای مصرفی با توجه به اهمیت این نوع معاملات در عصر اطلاعات همزمان با تولید علم و تولید دانش فنی و حمایت از شرکت‌های دانش بنیان

تداوم سیاست‌های مربوط به خودکفایی کالاهای اساسی

تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در روند تامین کالاهای به این معنا که به محض اعمال تحریم در برخی از کالاهای، شکل‌دهی به عزم ملی در حوزه فناوری و صنعت و تجارت برای ایجاد خودکفایی کامل یا حداقل خود اتکایی در تولید و تامین این اقلام لازمه اقتصاد مقاومتی است.

منابع فارسی

- تراب زاده جهرمی، محمد صادق؛ سجادی، سید رضا؛ سمیعی نسب، مصطفی (۱۳۹۲). بررسی ابعاد و مولفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای. علوم سیاسی، مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، شماره ۳۲، صفحه ۳۱ - ۴۶
- حسین زاده بحرینی، محمد حسین (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی راهکاری برای توسعه. علوم قرآن و حدیث، مشکوه، شماره ۱۱۸، صفحه ۱۳۸ - ۱۵۹
- خضری، محمد (۱۳۸۸). بیماری هلندی و ضرورت استفاده درست از درآمدهای نفتی. علوم سیاسی، مطالعات راهبردی، شماره ۴۶، صفحه ۶۷ - ۸۲

همایش ملی اقتصاد مقاومتی "حالشها، واقعیتها، راهکارها" دانشگاه رازی ۱۵ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۴

خلعت بری، فیروزه (۱۳۸۷). پیچیدگی روش های بررسی بیماری هلندی و ضرورت اجتناب از تصمیمات غیر کارشناسی. بولتن دفتر مطالعات برنامه و بودجه، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی
زنور، بهروز هادی (۱۳۸۷). روش شناسی و چارچوب نحوه بررسی وجود بیماری هلندی در اقتصاد ایران. بولتن دفتر مطالعات برنامه و بودجه، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

سیف، اله مراد (۱۳۹۱). الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران. علوم سیاسی، آفاق امنیت، سال پنجم، شماره ۱۶، صفحه ۵ - ۲۲

کریم زاده، مصطفی؛ نصراللهی، خدیجه؛ صمدی، سعید؛ دلالی اصفهانی، رحیم؛ فخار (۱۳۸۸). بررسی بیماری هلندی در اقتصاد ایران: تأثیر گذاری رابطه مبادله بر ساختار سرمایه گذاری. فصلنامه اقتصاد مقداری، دوره ۶، شماره ۴، صفحات ۱۴۷ - ۱۷۲

ماهنامه اقتصاد ایران، اقتصاد ایران در یک نگاه، آبان ماه ۱۳۸۸، شماره ۱۲۹.

مهرداد، مجید (۱۳۷۶). تحولات اخیر در بازار نفت و اثرات آن بر اقتصاد ایران. اقتصاد، روند، شماره ۲۴ و ۲۵، صفحه ۴۲ - ۷۰

میرمعزی، سید حسن (۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، پاییز ۱۳۹۱، شماره ۴۷، صفحه ۴۹ - ۷۶

منابع لاتین

Briguglio, Lion, and Stephen Piccinino (۲۰۱۱). Growth and Resilience in East Asia and The Impact of the ۲۰۰۹ Global Recession", Available at:

http://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/۰۰۱۱/۱۴۱۹۵۹/Growth_with_Resilience_in_Asia_۵Des۲۰۱۱.pdf

De Silva, K. Migara O. (۱۹۹۴), The Political Economy of windfall: The Dutch Disease (Theory and Evidence), center in Political Economy. Washington University.

Ismail, E. H. (۲۰۰۵). Saudi Arabian Economy. A Thesis for the Degree of Master of Arts, California State University.